



Λεωνίδας Λουλούδης

Το μετέωρο βήμα της ευρωπαϊκής αγροτικής μεταρρύθμισης

Όσοι είχαν κάποια επικοινωνία με το Μπελρεϊμόν, το κεντρικό στρατηγείο της Ευρωπαϊκής Κοινότητας στις Βρυξέλλες, στα τέλη της περασμένης δεκαετίας, δεν ήταν δύσκολο να αντιληφθούν τον ενθουσιασμό και τις ελπίδες που κυριαρχούσαν εκεί ως προς τις διαδικασίες, σωστότερα ως προς την επιτάχυνση των διαδικασιών, της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης. Σήμερα αντίθετα, και ενώ οι θεσμικές προϋποθέσεις υλοποίησης αυτών των προσδοκιών έχουν ήδη δρομολογηθεί με τη Συμφωνία του Μάαστριχτ, είναι εξίσου δύσκολο να αγνοηθεί η αλλαγή του κλίματος. Όχι μόνο η γραφειοκρατία των Βρυξελλών, αλλά και αυτή η, μόλις πριν δύο χρόνια, αναμφισβητήτου κύρους προσωπικότητα του Προέδρου Ντελόρ έχει υποστεί τις συνέπειες της αβεβαιότητας που σκιάζουν απειλητικά το μέλλον της Ευρώπης, το οποίο ο ίδιος οραματίστηκε και πρωτοστάτησε στην πραγματοποίησή του. Μεσολάβησαν, φυσικά, γεγονότα, γνωστά, μείζονος πολιτικής σημασίας τα οποία ευθύνονται για την προαναφερθείσα αλλαγή του κλίματος. Προηγήθηκε το «όχι» του δανικού δημοψηφίσματος, ακολούθησε η ανάσα του μάλλον άνετου «ναι» της Δημοκρατίας της Ιρλανδίας για να φτάσουμε στο οριακό «ναι» της Γαλλίας που, όπως φάνηκε με τα αποτελέσματα των πρόσφατων εκλογών στην ίδια χώρα και την σχεδόν σύγχρονη αμφισβήτηση της κυβέρνησης Μείτζορ από την ίδια την παράταξη που την στηρίζει, σήμαναν την έναρξη μιας διαρκούς υπονόμευσης του πνεύματος Μάαστριχτ και των κύριων πολιτικών δυνάμεων προώθησής του.

Όλα αυτά τα μεγάλα πολιτικά γεγονότα και, βεβαίως, τα ακόμη μεγαλύτερα και διαχρονικής σημασίας, όπως η κατάρρευση των ανατολικών καθεστώτων, οι συνεπακόλουθες περιπέτειες της γερμανικής ενοποίησης, η Γιουγκοσλαβική κρίση, η κρίση του ευρωπαϊκού νομισματικού συστήματος, η ύφεση και η αύξηση της ανεργίας στη γηραιά ήπειρο είναι προφανές ότι δεν συνάδουν με την υπέρμετρη αισιοδοξία της προ Μάαστριχτ εποχής. Δεν είναι της αρμοδιότητας του γράφοντος, ούτε καν έχει τις ειδικές γνώσεις για έναν ευρύτερο σχολιασμό αυτών των εξελίξεων σε σχέση με τις αναφανείσες δυσχέρειες στην πορεία της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης. Αυτό που emπίπτει στα δικά μας ενδιαφέροντα είναι ένα σχετικά μικρό αλλά, εν τούτοις, όχι ασήμαντο τμήμα αυτών των δυσχερειών συνδεδεμένο με την, ήδη, εν εξελίξει απόπειρα μεταρρύθμισης της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής. Τα φιλόδοξα σχέδια του Επιτρόπου Γεωργίας, Ιρλανδού, Μακ Σάρυ για μια ριζοσπαστική αναθεώρηση του καθεστώτος στήριξης της ευρωπαϊκής γεωργίας που υιοθετήθηκε από το Συμβούλιο τον περασμένο Μάιο, έχουν απέναντί τους, ως ενδεχομένως τη συμπαγέστερη ομάδα πίεσης του αντι-Μάαστριχτ μετώπου, τους αγρότες της Κοινότητας.

* Ο Λεωνίδας Λουλούδης είναι λέκτορας στο Γεωργικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Κάτω από την πίεση αυτών των αντιδράσεων που τα μέσα μαζικής επικοινωνίας δεν παραλείπουν να δραματοποιούν, όπως συνέβη πρόσφατα με την καταγραφή των αιματηρών συγκρούσεων διαμαρτυρούμενων Γάλλων ψαράδων και αστυνομίας, οι υφιστάμενες αντιρρήσεις και ενστάσεις κατά της προτεινόμενης αγροτικής μεταρρύθμισης, του πολιτικού και επιστημονικού κόσμου, έχουν εκ νέου λάβει επίκαιρο χαρακτήρα. Συνεπώς η συζήτηση για την αναθεώρηση της ΚΑΠ, η οποία, μετά την συμφωνία επί των πρώτων μέτρων της στο ανώτατο κοινοτικό επίπεδο, είχε ατονήσει, αναθερμάνθηκε εκ των πραγμάτων. Στο κείμενο που ακολουθεί θα υποστηριχθεί μια παλιότερη θέση του συντάκτη του. Ότι δηλαδή η αναθεώρηση της ΚΑΠ είναι «καταδικασμένη» να προχωρήσει παρά τις όποιες αντιστάσεις συναντήσει μπροστά της. Πριν όμως προχωρήσουμε στην αιτιολόγηση αυτής της δογματικής άποψης θα πρέπει, για να μην κατηγορηθούμε ως αφελείς, να υπενθυμίσουμε ότι δεν αγνοούμε την κλασική πρόβλεψη πως οι άνθρωποι δημιουργούν την ιστορία αλλά όχι ακριβώς όπως την σχεδίασαν. Τίποτε δεν ταιριάζει περισσότερο στην περίπτωση αυτή. Οι προαναφερθείσες αντιδράσεις των αγροτών, σε συνδυασμό με την χαλάρωση του πολιτικο-θεσμικού πλαισίου της πρότασης του Μάαστριχτ, εν όψει των αμφισβητήσεων που η τελευταία δέχτηκε σε μία σειρά κρατών μελών, ασφαλώς δεν προοιωνίζονται μια ακώλυτη προώθηση και της αναθεώρησης της ΚΑΠ. Ωστόσο, και αυτή είναι η θέση που υποστηρίζουμε, για λόγους που θα αναλυθούν στη συνέχεια, η βαθύτερη λογική της αναθεώρησης είναι δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να ανατραπεί. Αλλά ας πάρουμε τα πράγματα με τη σειρά τους, ξεκινώντας από τις δυσλειτούργιες της υφισταμένης πριν την αναθεώρηση ΚΑΠ.

Είναι γνωστό ότι η κύρια αιτία που προκάλεσε την αναθεώρηση της ΚΑΠ είναι τα πολυδιαφημισμένα –αφ’ ότου δημιουργήθηκαν– βουνά βουτύρου, κρέατος, δημητριακών ή οι λίμνες γάλακτος και αλκοόλης, τα περίφημα πλεονάσματα της αγροτικής παραγωγής, εξαιτίας των οποίων προκλήθηκαν ασφυκτικές αυξητικές τάσεις στο γεωργικό προϋπολογισμό της Κοινότητας. Οι λόγοι δημιουργίας αυτών των πλεονασμάτων είναι ένα επόμενο ερώτημα που μας φέρνει στην καρδιά των ιδρυτικών «σφαλμάτων» της ΚΑΠ και, ενδεχομένως, πλησιέστερα στους βαθύτερους λόγους της τωρινής αναθεώρησης. Κατά τον Εντγκάρ Πιζανί, τρία είναι αυτά τα βασικά σφάλματα που διέπραξαν οι πατέρες της ΚΑΠ, όταν την σχεδίαζαν. Πρώτον, ξεχώρισαν τους μηχανισμούς στήριξης των δημητριακών από αυτούς των ζωοτροφών. Αυτό, αποκαλούμενο και «προπατορικό αμάρτημα» της ΚΑΠ, έμελλε στη συνέχεια να αποβεί μείζων αποσταθεροποιητικός της παράγων. Διότι, αφ’ ενός, τα κοινοτικά δημητριακά έτυχαν έντονης προστασίας και ανάλογων επιδοτήσεων, αφ’ ετέρου, η ελευθερία εισαγωγών στην Κοινότητα ζωοτροφών χαμηλού κόστους, όπως σόγιας και προϊόντων υποκατάστασης σιτηρών, από τρίτες χώρες, επέτρεψε στα τελευταία να εκτοπίσουν τα πρώτα από τη χρήση τους στην κοινοτική κτηνοτροφία. Το αποτέλεσμα ήταν η αύξηση της παραγωγής των δημητριακών της Κοινότητας να συμβαίνει, όχι εξαιτίας της συμπληρωματικής σχέσης τους με την κτηνοτροφική παρα-

γωγή, αλλά λόγω των υψηλών επιδοτήσεων εξαγωγών τους στην παγκόσμια αγορά. Από την άλλη, με τον ίδιο φρενήρη ρυθμό αύξαναν οι εισαγωγές της Κοινότητας σε υποκατάστατα σιτηρών. Δεν χρειάζεται να επιμείνει κανείς ιδιαίτερα προκειμένου να υπογραμμίσει την παράλογη κατάσταση που, συν τω χρόνω, δημιουργήθηκε στην αγορά των δημητριακών σε βάρος του κοινοτικού προϋπολογισμού και, βεβαίως, των Ευρωπαίων καταναλωτών. Το δεύτερο σφάλμα έχει σχέση με τη σύνδεση των επιδοτήσεων και των παραγομένων ποσοτήτων κατά τρόπο απόλυτα αυτόματο και αναλογικό. Το αποτέλεσμα αυτής της δεύτερης ρύθμισης ήταν η ενίσχυση κυρίως των μεγάλων και εντατικών γεωργικών εκμεταλλεύσεων που, έτσι, ενθαρρύνθηκαν προς τη δημιουργία των πλεοναζόντων προϊόντων. Δεν είναι μικρότερης σημασίας, φυσικά, και η σχετική συμβολή της εν λόγω ρύθμισης στην αύξηση του ανοίγματος μεταξύ μεγάλων και μικρών εκμεταλλεύσεων. Σήμερα, που η Κοινοτική προπαγάνδα ευνοεί την αλλαγή αυτής της πολιτικής, δεν διστάζει να ομολογήσει ότι το 20% των εκμεταλλεύσεων εισπράττει το 80% των επιδοτήσεων. Ως τρίτο σφάλμα της ΚΑΠ θεωρείται η εξαρχής επιδειχθείσα διστακτικότητα, αν όχι αδιαφορία στο σχεδιασμό και την υλοποίηση μιας αξιόπιστης και αποτελεσματικής πολιτικής αγροτικών διαρθρώσεων. Μόλις στα 1972, δηλαδή πάνω από μια δεκαετία μετά την έναρξη της πολιτικής εγγυήσεως τιμών, η Κοινότητα αποκτά μια στοιχειώδη διαρθρωτική πολιτική, η οποία ουσιαστικοποιείται στα μέσα της δεκαετίας του 1980, με τη θέσπιση των ΜΟΠ και την απόφαση του Συμβουλίου, τον Φεβρουάριο του 1988, για το διπλάσιασμό και την αναδιοργάνωση των, εντυπωσιακά υστερούντων, Διαρθρωτικών Ταμείων. Είναι, επίσης, αυτονόητη η σημασία αυτών των παραλείψεων της αγροτικής πολιτικής, τόσο για τις καθυστερημένες χώρες, όσο και τις αντίστοιχες περιφέρειες της Κοινότητας οι οποίες, έτσι, δεν μπόρεσαν να παρακολουθήσουν την κούρσα του εκσυγχρονισμού στην οποία αποδύθηκαν, ενισχυμένες από το καθεστώς εγγυήσεων, οι πλέον αναπτυγμένες χώρες ή περιφέρειες.

Θα αρκούσαν αυτά τα εύστοχα, επικριτικά σχόλια του Ε. Πιζανί για να αιτιολογήσουν όχι μόνο την αναγκαιότητα της αναθεώρησης, αλλά και τη λογική της τελευταίας η οποία συμπυκνώνεται σε τέσσερις στόχους. Πρώτον, τη συγκράτηση της προσφοράς και την περιστολή των πλεονασμάτων, κυρίως μέσω της εφαρμογής εκτεταμένων προγραμμάτων επιδοτούμενης αγρανάπαυσης (set-aside), ή τη γενίκευση των ποσοτικών περιορισμών στις σχέσεις ορισμένων όγκων παραγωγής, καλλιεργουμένων εκτάσεων, αριθμού ζώων και των αναλογουσών επιδοτήσεων. Δεύτερος στόχος είναι η αύξηση της ανταγωνιστικότητας των κοινοτικών προϊόντων. Κλειδί, στο θέμα αυτό, είναι η δραστική μείωση των θεσμικών τιμών στα δημητριακά (περίπου 30%). Σήμερα η τιμή των σιτηρών στην παγκόσμια αγορά φτάνει το πολύ, στο 1/3 έως το 1/2 της τιμής της Κοινοτικής αγοράς. Η διαφορά καλύπτεται μέσω των εξαγωγικών επιδοτήσεων, οι οποίες, εξ αυτού του λόγου έχουν φτάσει να απορροφούν το 30% του Γεωργικού Ταμείου Εγγυήσεων. Το προτεινόμενο μέτρο στοχεύει την αύξηση της ανταγωνιστικότητας των κοινοτικών σιτηρών, την συνακόλουθη συμπίεση των τιμών των ζωοκομικών προϊόντων, προς όφελος του καταναλωτή και, τελικώς, την εξυγίανση του κρισίμου, για τη λειτουργία της ΚΑΠ, κυκλώματος δημητριακών και ζωοκομικών προϊόντων. Κατά την άποψη του Δ. Μπουρ-

δάρα, υψηλού επιτελικού στελέχους του Υπουργείου Γεωργίας, η λεγόμενη αναθεώρηση της ΚΑΠ, στην ουσία, δεν αφορά παρά μόνο, ή κατ' εξοχήν, την αναμόρφωση του καθεστώτος των αγορών του παραπάνω κυκλώματος. Τρίτος στόχος είναι η στήριξη των αγροτικών εισοδημάτων. Η δραστική μείωση των θεσμικών τιμών θα οδηγήσει σε μειώσεις του εισοδήματος, αν δεν συνοδεύεται από εισοδηματικές αντισταθμίσεις. Και είναι γεγονός ότι, ήδη, τα τελευταία χρόνια (βλέπε σχετ. Πιν. Ι) τα αγροτικά εισοδήματα είχαν υποστεί συνεχείς μειώσεις. Το 1988, το μέσο πραγματικό εισόδημα των ευρωπαϊών γεωργών ήταν κατώτερο του ανιστοίχου εισοδήματος στα μέσα της δεκαετίας του 1970. Η αναθεώρηση προβλέπει πλήρη αποζημίωση των απωλειών εισοδήματος από τη μείωση τιμών, μέσω εκτατικών επιδοτήσεων, δηλαδή αναλογικά με τα καλλιεργούμενα στρέμματα ή ειδικών πριμ για την κτηνοτροφία. Στο εξής, λοιπόν, η στήριξη θα γίνεται κατά τα 2/3 μέσω των εγγυημένων τιμών (στο προηγούμενο καθεστώς γινόταν αποκλειστικά από αυτές) και κατά το 1/3 μέσω της εκτατικής ενίσχυσης. Όπως θα δούμε στη συνέχεια, η αλλαγή αυτή στην τεχνική της στήριξης έχει, θεωρητικά, άμεσες συνέπειες στον μετασχηματισμό των καλλιεργητικών συστημάτων από εντατικά σε εκτατικά και περισσότερο φιλικά προς το περιβάλλον. Άλλωστε ο τέταρτος και τελευταίος στόχος της αναθεώρησης είναι η προστασία του περιβάλλοντος. Αρκετά χρόνια, περίπου 30, μετά τη δημοσίευση του, Ευαγγελίου για τους οικολόγους, βιβλίου της Ραχέλ Κάρσον «Η σιωπηλή άνοιξη» ή των πρωτοποριακών εργασιών γεωπόνων, όπως ο Πίμεντελ, για τα ενεργοβόρα αγροτοπαραγωγικά συστήματα του δυτικού κόσμου, η άνευ προηγουμένου συσσώρευση δεδομένων περί των αρνητικών συνεπειών της σύγχρονης γεωργίας πάνω στο περιβάλλον έχει σημάνει την ώρα λήψης αποτελεσματικών μέτρων προστασίας του τελευταίου. Το πρόβλημα εδώ εντοπίζεται όχι στη λήψη συμπληρωματικών μέτρων, έστω και υπηρετούντων την αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει», τα οποία, στην πράξη αποδείχτηκαν ελάχιστα αποτελεσματικά, αλλά στην ενσωμάτωση, την ύφανση κατά μία άλλη διατύπωση, της περιβαλλοντικής διάστασης στον ιστό της αγροτικής πολιτικής. Αυτό άλλωστε επέβαλε και το άρθρο 130 Ρ της Ενιαίας Πράξης, με τη ρητή υποχρέωση όλων των πολιτικών της Κοινότητας, συνεπώς και της γεωργικής, να ενσωματώνουν και την περιβαλλοντική διάσταση. Είναι αλήθεια ότι για πρώτη φορά, τουλάχιστον στους μηχανισμούς της ΚΑΠ, επιχειρείται η ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής διάστασης. Σύμφωνα με τη φιλοσοφία της προτεινόμενης αναθεώρησης, αυτή έχει δύο πρωταρχικούς στόχους: να αλλάξει (είδαμε, περίπου, πώς) ορισμένες αγορές αγροτικών προϊόντων και να επιβεβαιώσει τον διπλό ρόλο των γεωργών σαν παραγωγών αλλά και προστατών του περιβάλλοντος και του τοπίου. Αυτός ο δεύτερος στόχος εκπληρώνεται με τα λεγόμενα συνοδευτικά μέτρα του πακέτου που συμφωνήθηκε τον περασμένο Μάιο και περιλαμβάνουν κυρίως κίνητρα για την άσκηση γεωργικών πρακτικών φιλικών προς το περιβάλλον, αναδασώσεις, όπως και εκτεταμένα προγράμματα πρόωρης συνταξιοδότησης για την ηλικιακή ανανέωση του ενεργού αγροτικού πληθυσμού. Οι οικολογικές προβλέψεις της νέας ΚΑΠ δεν εξαντλούνται σε αυτά τα μέτρα, αλλά περιλαμβάνουν και την προαναφερθείσα στροφή στην εκτατικοποίηση της παραγωγής ή ειδικούς κανονισμούς για την προώθηση της βιολογικής καλλιέργειας, τη διάσωση παραδοσιακών προϊόντων ή

ακομα και τοπίων ή οικοσυστημάτων ιδιαίτερης φυσικής ή αισθητικής αξίας. Συχνά η μη συμπερίληψη αυτών των περιφερειακών, ως προς το κύριο πακέτο της αναθεώρησης, πολιτικών ενέχει τον κίνδυνο να θεωρηθούν άτολμα και διστακτικά τα προτεινόμενα περιβαλλοντικά μέτρα της νέας ΚΑΠ. Το πρόβλημα, όπως θα αναφερθεί και στη συνέχεια, βρίσκεται αλλού και συγκεκριμένα στην καθυστέρηση που παρατηρείται ήδη από τα αρμόδια για την εφαρμογή τους κοινοτικά όργανα, όσο και από την αρνητική στάση ορισμένων κρατών-μελών να τα συγκεκριμενοποιήσουν και να τα υιοθετήσουν αντιστοίχως. Εν προκειμένω είναι γνωστή η μάλλον έντονη διάσταση απόψεων που υπάρχει μεταξύ των επιτελείων της Διεύθυνσης VI (γεωργίας) και XI (περιβάλλοντος) ως προς την κατεύθυνση και το βαθμό ενσωμάτωσης της περιβαλλοντικής διάστασης στην αγροτική πολιτική. Ζήτημα, είναι αλήθεια, και τεχνικά αλλά και πολιτικά εξαιρετικά πολύπλοκο.

Περιθωριοποίηση του αγρότη

Αν σταματούσαμε εδώ την ανάλυσή μας θα μπορούσε κανείς να μείνει με την εντύπωση ότι τα υφιστάμενα προβλήματα της ΚΑΠ, έστω και μετά την καθυστερημένη διαπίστωσή τους, βρήκαν μιαν ορθολογική και συμβατή με τα σύγχρονα δεδομένα της ανάπτυξης (βλέπε περιβαλλοντική ευαισθησία) λύση. Η «τακτοποιημένη», όμως, σύνδεση προβλημάτων και λύσεων πάσχει σε ένα κρίσιμο σημείο. Γιατί άραγε άργησε τόσο; Γιατί έπρεπε η όξυνση των προβλημάτων να φτάσει σε ακραίες καταστάσεις, ώστε η ανάγκη εκλογίκευσης των αγορών αγροτικών προϊόντων να εμφανιστεί ως η ανυποχώρητη λύση του μέλλοντος; Η απάντηση στα ερωτήματα αυτά υπερβαίνει το δημοσιονομικό επίπεδο κριτικής της ΚΑΠ και παραπέμπει σε ορισμένες εξαιρετικά ενδιαφέρουσες αλλαγές του παραγωγικού προτύπου της γεωργίας και της κοινωνίας των αγροτών που συντελούνται στην εποχή μας. Γιά την ακρίβεια έχουν αρχίσει μεταπολεμικά, αλλά στη δεκαετία του 1970 αποκτούν ρυθμό και ένταση που επιβάλλει αντιμετώπιση. Η πλέον περιεκτική και επιγραμματική διαπίστωση αυτών των αλλαγών μπορεί να αποδοθεί ως φθίνουσα σημασία της γεωργίας στις αναπτυγμένες, αλλά και σε πολλές από τις αναπτυσσόμενες χώρες. Η θεωρούμενη σαν χώρα με ισχυρή αγροτική παράδοση Γαλλία προβλέπεται να μη διατηρήσει πάνω από το 5% του εργατικού της δυναμικού στη γεωργία στις αρχές του 21ου αιώνα. Παρ' όλη την έμφαση στη σημασία του *vie rurale*, ως εθνικής αξίας, όπως το θέλει και ο Πρόεδρος Μιτεράν, 3% των γεωργών και των απασχολούμενων στη γεωργία εγκαταλείπει ετησίως αυτή την απασχόληση. Στις 166 περιφέρειες της Κοινότητας μόνο 10 διαθέτουν ένα (φθίνον) 30% του οικονομικά ενεργού τους πληθυσμού στη γεωργία, ενώ σε 118 περιφέρειες τα ποσοστά υπολείπονται του 10%. Η ίδια η μορφή της διατηρούμενης απασχόλησης μετασχηματίζεται δραστικά. Στο σύνολο των εκμεταλλεύσεων της Κοινότητας, μόνο ένα 32% προσφέρει πλήρη απασχόληση, ενώ μερικώς απασχολείται το 30%, από το οποίο 75% διαθέτει τον μισό ελεύθερο χρόνο του στην εκμετάλλευση και τον υπόλοιπο μισό τον διαθέτει εκτός αυτής. Τέλος, στο 1/3 των εκμεταλλεύσεων το προσωπικό υποαπασχολείται στα όρια της λανθάνουσας ανεργίας, χαρακτηριζόμενο και σαν βιολογικά γερασμένο, ενώ η απορθη-

μία της νεότερης γενιάς να συνεχίσει το γεωργικό επάγγελμα, το περίφημο ζήτημα της διαδοχής, αποτελεί γενικευμένο φαινόμενο.

Μέσα σε αυτές τις συνθήκες ο ίδιος ο χαρακτήρας της οικογενειακής αγροτικής εκμετάλλευσης, παρ' όλο που η τελευταία εξακολουθεί να κυριαρχεί σαν η βασική παραγωγική μονάδα στη γεωργία παγκοσμίως, αλλάζει προς δύο κατευθύνσεις. Η πρώτη έχει σχέση με το μέγεθός της. Στην περίοδο 1970-1990 πάνω από 800.000 αγροτικές εκμεταλλεύσεις, στο χώρο της Κοινότητας, εξαφανίστηκαν ενώ το μέσο μέγεθος αυξήθηκε, παρ' όλο που αυτό έγινε με διαφορετικούς ρυθμούς στα διάφορα κράτη-μέλη. Είναι εξάλλου, ενδιαφέρουσα και η γεωγραφική μετατόπιση του κέντρου βάρους του αγροτικού πληθυσμού προς τον μεσογειακό χώρο, όπου το 2000 αναμένεται να συγκεντρωθεί το 75% αυτού του κόσμου. Η κατεύθυνση της δεύτερης αλλαγής έχει σχέση με τις διασυνδέσεις της οικογενειακής εκμετάλλευσης προς τους δύο εμπορο-βιομηχανικούς γίγαντες που αναπτύσσονται, ραγδαίως, ένθεν και ένθεν αυτής. Η οικογενειακή εκμετάλλευση δεν είναι έτσι παρά το στοιχειώδες παραγωγικό κύτταρο ενός θηριώδους αγροτοβιομηχανικού συμπλέγματος. Η πίεση που δέχεται είναι διπλή. Αφ' ενός, η τάση της μεγάλης βιομηχανίας είναι να μειώσει την εξάρτησή της από το παραγόμενο στον αγρό προϊόν, είτε μέσω οικονομικών μείωσης των εισροών πρώτων υλών ανά μονάδα βιομηχανοποιημένου προϊόντος είτε μέσω της υποκατάστασης των αγροτικής προελεύσεως εισροών με αντίστοιχες μη αγροτικές. Αφ' ετέρου, η βιομηχανία παραγωγής γεωργικών εφοδίων μειώνει τον αγροτικό χαρακτήρα της γεωργίας μέσω του πλήρους εκμηχανισμού της ή του τεχνολογικού ελέγχου των παραγωγικών διαδικασιών στον αγρό, αρχίζοντας από τους βελτιωμένους γενετικά σπόρους μέχρι την υποκατάσταση του εδάφους από τεχνητά υποστρώματα καλλιέργειας που, ήδη, στην Ολλανδία χρησιμοποιούνται στο 95% των εκτάσεων των υπό κάλυψη φυτειών. Η ανάπτυξη της γεωργίας στον σύγχρονο καπιταλισμό συνδέεται, έτσι, με την τάση να αυτονομηθεί η γεωργική παραγωγή από τη γη και τον φυσικό χαρακτήρα των προϊόντων της. Όπως εύστοχα έχει ειπωθεί από ερευνητές του φαινομένου, η σύγχρονη βιομηχανία μεταποίησης αγροτικών προϊόντων και γεωργικών εφοδίων μια, άνευ προηγουμένου, «επανασύσταση του φυσικού κόσμου». Οι νέες τεχνολογίες και ειδικότερα η βιοτεχνολογία αποτελούν σταθμό στην εξέλιξη αυτής της τάσης, καθώς επιτρέπουν να υποβαθμιστεί η βασισμένη στη γη δραστηριότητα είτε, όπως προαναφέρθηκε, με τη χρήση μη-αγροτικών πρώτων υλών είτε με την παραγωγή βιομηχανικών υποκαταστάτων του αγροτροφικού συμπλέγματος. Μειζων συνέπεια αυτών των εξελίξεων είναι η φθίνουσα σημασία της γεωργίας και η οποία δεν θα είχε επιταχυνθεί χωρίς την κρατική παρέμβαση, μέσω των διαφόρων άμεσων και έμμεσων ενισχύσεων στην προώθηση των τεχνολογικών καινοτομιών και, κυρίως, στη μαζική διάχυση και υιοθέτησή τους από τους αγρότες. Το εντυπωσιακό βήμα του τεχνολογικού εκσυγχρονισμού της γεωργίας, ιδιαίτερα μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο, συνδέεται, συνεπώς, άμεσα με τα πλεονάσματα αγροτικών προϊόντων και, κατά τούτο, τα τελευταία δεν είναι απλώς αποτέλεσμα των σφαλμάτων της αγροτικής πολιτικής, αλλά ενέχουν διαρθρωτικό χαρακτήρα στην όλη συγκρότηση και ανάπτυξη του σύγχρονου αγροτροφικού συμπλέγματος. Το κράτος, δηλαδή, ή η συνένωση κρατών, στην περίπτωση της Κοινό-

τητας, ανέλαβε να διασφαλίσει τους αντιφατικούς στόχους μιας ραγδαία αυξανόμενης παραγωγικότητας της γεωργίας, λόγω του εκσυγχρονισμού της, πληρώνοντας το κόστος της δια των εγγυήσεων του αγροτικού εισοδήματος και τη συνακόλουθη ένταξη της κοινωνίας των άμεσων παραγωγών στη λογική του εν λόγω συστήματος. Η αναπαραγωγή, έτσι, των επενδεδυμένων στο αγροτοβιομηχανικό σύμπλεγμα κεφαλαίων συνδέθηκε με έναν τύπο αγροτικής πολιτικής, αυτόν που σήμερα βρίσκεται στο στόχαστρο ως ανεπιθύμητος προστατευτισμός και ο οποίος, ως εκ τούτου, όχι τυχαία αλλά σκοπίμως υπήρξε ελάχιστα φειδωλός σε τιμές στήριξης, εξισωτικές αποζημιώσεις, κρατικές συγκεντρώσεις, επιδοτούμενες αποσύρσεις, ασφαλίσεις παραγωγής, οργανώσεις αγορών, επιδοτήσεις εξαγωγών, δασμούς εισαγωγών, δανειοδοτικές διευκολύνσεις κ.τ.λ. Ας μην ξεχνάμε ότι η στήριξη και ο προστατευτισμός γενικότερα της γεωργίας δεν αφορά μόνο την Κοινότητα ή την ΚΑΠ, η οποία, αρχικά τουλάχιστον, μιμήθηκε την γαλλική αγροτική πολιτική. Οι κάθε είδους μεταβιβάσεις στους αγρότες μπορεί να φτάνουν το 49% του εισοδήματός τους στην Κοινότητα (1991) αλλά, όπως είναι γνωστό, το 30% στις Η.Π.Α., το 66% στην Ιαπωνία, το 77% στην Νορβηγία, το 80% στην Ελβετία, το 52% στην Αυστραλία, το 45% στον Καναδά, κ.τ.λ. Υπάρχουν φυσικά και οι εξαιρέσεις όπως η Αυστραλία (15%) ή η Ν. Ζηλανδία (4%).

Αυτή είναι, κατά τη γνώμη μας, η βαθύτερη αιτία που κινεί τις διαδικασίες της ευρωπαϊκής αγροτικής μεταρρύθμισης και όχι μία ιδεολογική ή έστω ορθολογική προκατάληψη εναντίον του προστατευτισμού. Η επικράτηση και η γενίκευση του υπερενατακτικού γεωργικού παραγωγικού προτύπου, η μείωση των εξαγωγικών δυνατοτήτων σε μια κορεσμένη αγορά προϊόντων που στην ανεπεξέργαστη μορφή τους έχουν πάντα μη ελαστική ζήτηση και, βέβαια, η διόγκωση των δημοσιονομικών δαπανών διάθεσης των πλεονασματικών ποσοτήτων τους, συμπίπτουν με μιαν εποχή έκρηξης των τεχνολογικών καινοτομιών οι οποίες μπορούν να υποκαταστήσουν τόσο την αγροτική εργασία, όσο και την ίδια τη φυσική υπόσταση των αγροτικών προϊόντων. Η εξοικονόμηση κονδυλίων για τη χρηματοδότηση άλλων πολιτικών εκτός της αγροτικής (βλέπε σχετ. Πιν. 2) είναι επομένως επιλογή που συνδέεται τόσο με τη μείωση των δαπανών της ΚΑΠ, όσο και με την έμφαση στην προώθηση της εφαρμοσμένης έρευνας και την ανάπτυξη της βιοτεχνολογίας στην αγροτική παραγωγή (COM (86) 221/2). Το κρατικό ενδιαφέρον έχει πιά μετατοπιστεί στον (ιδιωτικό) βιομηχανικό πόλο γεωργικών εφοδίων και μετατοποίησης των αγροτικών προϊόντων.

Αν υπάρχει μια ενδιαφέρουσα ιδεολογική διάσταση σε αυτή τη μεταρρύθμιση, βρίσκεται αλλού και συγκεκριμένα στην επαναξιοδότηση της υπαίθρου ως χώρου αναψυχής ή την έμφαση στα υγιεινά «φυσικά» προϊόντα και τον οικολογικό τρόπο ζωής. Πρόκειται για μια νέα αντίθεση η οποία έχει μία αμφίσημη προοπτική. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί απλώς για την ένταση μιας υπαρκτής, αλλά σε μεγάλο βαθμό διογκωμένης αντίθεσης μεταξύ αστών καταναλωτών και αγροτών. Μπορεί, όμως, και να ωθήσει σε έναν τρόπο παραγωγής με στοιχεία εκτατικοποίησης και συμβατότητας με το περιβάλλον. Η αναθεώρηση της ΚΑΠ έχει θέσει επί τάπητος την αμφίσημη αυτή προοπτική γι' αυτό αξίζει να ασχοληθούμε λίγο περισσότερο με τη σχε-

τική συζήτηση, συνδέοντάς την με τις αντιδράσεις που, όπως αρχικά υπαινιχθήκαμε, έχουν, ήδη, καταστήσει μετέωρη την πρόταση της αναθεώρησης.

Δεν θα ήταν λογικό αυτές οι ανακατατάξεις στον έλεγχο της γεωγραφικής παραγωγικής εργασίας που σηματοδοτήσαμε ως φθίνουσα τη σημασία του πρωτογενούς τομέα, της γεωργίας, να αφήσουν άθικτη τη δομή και τη λειτουργία της αγροτικής κοινωνίας. Μιας κοινωνίας που δεν συγκροτείται πια αποκλειστικά ή έστω πλειοψηφικά, όπως συνέβαινε στο παρελθόν, από γεωργούς. Ο εξαστισμός της υπαίθρου, φαινόμενο που οι Γάλλοι αποδίδουν με τον όρο *rurbanisation*, «αντιπαραθέτει» στην παραδοσιακή αγροτική τάξη εκείνα τα στρώματα που δεν ασχολούνται με τη γεωργία αν και μόνιμοι κάτοικοι της υπαίθρου ή ακόμα και τους εποχιακούς κατοίκους, αστικής προελεύσεως, οι οποίοι την αξιοποιούν ως χώρο αναψυχής και επαφής με τη φύση ή με τις πολιτιστικές αξίες του παρελθόντος και τους ζώντες φορείς τους. Αν σε αυτή τη διαστρωμάτωση συνεκτιμήσουμε και την προκύψασα διαφοροποίηση της ίδιας της αγροτικής τάξης με την αύξηση του βάρους και της πολιτικής ισχύος των μεγάλων παραγωγών, καταλήγουμε σε ένα, μάλλον, σύνθετο συλλογικό υποκείμενο, νέου τύπου: την κοινωνία της υπαίθρου. Είναι, μάλλον, ευνόητο ότι οι μη-αγρότες κάτοικοι της υπαίθρου, φορείς αντιλήψεων περί της τελευταίας ως αυταξίας και, πάντως, ως χώρου και άλλων δραστηριοτήτων, τουριστικών, βιομηχανικών, οικοδομικών κ.τ.λ. δεν συμερίζονται τα ενδιαφέροντα και τις επιδιώξεις των μόνιμων κατοίκων της, αγροτών. Πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτών των συγκρουσιακών σχέσεων είναι το ζήτημα των χρήσεων της γης, καθώς, η υποχωρούσα γεωργία αφήνει πίσω της σημαντικές, πρώην, γεωργικές εκτάσεις οι οποίες στην αυγή του 21ου αιώνα εκτιμώνται ότι θα φτάσουν τα 60-160 εκατ. στρέμματα. Είναι γνωστές οι αντιδράσεις των γεωργών σε σχέδια προστασίας υδροτόπων ή τοπίων υψηλής αισθητικής και οικολογικής αξίας, όπως και αντιστρόφως, οι ενστάσεις των νέων «καταναλωτών» της υπαίθρου στην επέκταση της μετακινούμενης κτηνοτροφίας ή της γεωργίας σε ευαίσθητους οικοτόπους. Είναι περιττό να τονιστεί ότι η ιδεολογική κάλυψη των περιοριστικών του προστατευτισμού της γεωργίας μέτρων της αναθεωρούμενης ΚΑΠ έχει αναζητηθεί και καλλιεργείται πάνω στο πεδίο αυτών των αντιθέσεων, με έμφαση που, εν τούτοις, δεν δικαιολογείται από τη μετριοπάθεια των συνοδευτικών μέτρων του περασμένου Μαΐου, παρά μόνον ως μία, επιπλέον, απόδειξη των αντιστάσεων που παρουσιάζονται, στην πράξη, για το λεγόμενο «πρασίνισμα» της υπαίθρου. Φυσικά, το ερώτημα που τίθεται ως προς την αποτελεσματικότητα αυτών των αντιστάσεων έχει σχέση με το ειδικό βάρος των αγροτικών συμφερόντων, το οποίο βρίσκεται σε πλήρη αναντιστοιχία με τον συνεχώς φθίνοντα αγροτικό πληθυσμό. Το ζήτημα αυτό είναι ιδιαίτερα κρίσιμο για την κατανόηση των προβλημάτων που συνδέονται με το μέλλον της αναθεώρησης της ΚΑΠ, γι' αυτό θα επιμείνουμε.

Αν υπάρχει μοντέρνα κουλτούρα περί επιστροφής στη φύση, ήδη δρώσα και συνεχώς ενδυναμούμενη στις σύγχρονες μετα-βιομηχανικές κοινωνίες, εξίσου δρώσα

και καταγωγικώς συγγενής είναι μια άλλη κουλτούρα η οποία, εκκινώντας από τον οικογενειακό, συνεπώς (τουλάχιστον στο επίπεδο της ιδεολογικής προφάνειας) μη-καπιταλιστικό χαρακτήρα της αγροτικής παραγωγικής μονάδας, αναγνωρίζει στην τελευταία και τα μέλη της το ρόλο των θεματοφυλάκων εθνικών συλλογικών αξιών και μύθων τους οποίους η απρόσωπη και ατομοκεντρική αστική κοινωνία τείνει να ισοπεδώνει ή, απλώς, να καθιστά ανενεργούς. Στη βάση αυτής της κουλτούρας ένας ιδιότυπος αγροτικός λαϊκισμός έχει ασκηθεί και διακατέχει όλες τις πολιτικές εξουσίες του δυτικού κόσμου. Αυτή η ιδεολογική προκατάληψη δεν αναιρεί όσα, περί των πρακτικότερων κινήτρων του αγροτικού προστατευτισμού, αναλύθηκαν παραπάνω. Αντιθέτως, όπως πάντοτε συμβαίνει με την ιδεολογία, επιτάχυνε και ενίσχυσε υλικότερες επιδιώξεις. Αλλού είναι το ζήτημα και συγκεκριμένα στην οικοδόμηση, υπό την κάλυψη της εν λόγω ιδεολογίας, ενός ισχυρότατου λόμπι αγροτικών συμφερόντων το οποίο, σε πείσμα του φθίνοντος πληθυσμού που εκπροσωπούν οι φορείς του, έχει τη δύναμη και την ικανότητα απaráκαμπτης αντίστασης σε κάθε επιχείρηση υπονόμησης των θεσμικών ή και άτυπων κατακτήσεων του. Δεν είναι τυχαία η άδοξη κατάληξη της πρωτοποριακής απόπειρας αναθεώρησης της ΚΑΠ, στις αρχές της δεκαετίας του '60, από τον τότε Επίτροπο Γεωργίας Σίκο Μάνσχολντ. Η πρότασή του να «αποπαγιδύσει» τους μικροπαραγωγούς από τη γεωργία, εφαρμόζοντας για τους υπόλοιπους μια «διαρθρωτικού» χαρακτήρα πολιτική, που θα αποσπούσε το 50% του προϋπολογισμού της ΚΑΠ, συνάντησε τη σθεναρή αντίσταση του αγροτικού λόμπι, όπου πρωτοστατούν οι μεγαλοπαραγωγοί, ανέκαθεν εχθρικοί σε κάθε προτεινόμενη μείωση των εγγυημένων τιμών. Αυτό που είναι λιγότερο προφανές είναι η αύξηση της δύναμης του αγροτικού λόμπι, καθώς μειώνεται ο ενεργός αγροτικός πληθυσμός. Βεβαίως αυτή η μείωση ενεργοποιεί την κουλτούρα υπέρ των αγροτών, εν γένει, στην οποία ήδη αναφερθήκαμε. Δεν είναι, όμως, αυτός ο μόνος λόγος. Καθώς ο αγροτικός πληθυσμός μειώνεται, η προστασία καθίσταται φθηνότερη, ενώ το κόστος της διαχέεται σε αυξανόμενη μάζα καταναλωτών και τα αποκομιζόμενα οφέλη συγκεντρώνονται σε λιγότερα χέρια. Στην Αμερική, οι γεωργοί αν και αποτελούν το 1,6% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, εκπροσωπούνται από ένα εκ των ισχυροτέρων λόμπι των διαδρόμων της Ουάσιγκτον. Ενώ συμβάλλουν μόνο κατά 2% στο ΑΕΠ, συμμετέχουν κατά 8% στις δαπάνες των προεκλογικών εκστρατειών των υποψηφίων Προέδρων. Είναι γνωστό στις Βρυξέλλες ότι οι Υπουργοί Γεωργίας της Κοινότητας είναι τα μόνιμα «θύματα» του αγροτικού λόμπι που αναπτύσσει, εκεί, εντονότερες παρασκηνιακές σχέσεις σε συνδυασμό με γαστριμαργικές δεξιώσεις, οι οποίες εντάσσονται στο αποκληθέν ως «σύνδρομο του κινέζικου ρεστοράν». Αλλά το αγροτικό λόμπι δεν έχει μόνο συμμάχους στον πολιτικό κόσμο ή τους ψηφοφόρους του. Τα μεγάλα αγροτοβιομηχανικά συμφέροντα άχι σπάνια τίθενται στο πλευρό του. Ας μην ξεχνάμε ότι αν η Ολλανδία, για παράδειγμα, έχει περίπου 1,8% αγροτικού πληθυσμού, διαθέτει, επίσης, ένα περίπου 9% εργαζομένων σε μεγάλα αγροτοβιομηχανικά συγκροτήματα εγκατεστημένα σε πόλεις. Τα μεγάλα αγροτοβιομηχανικά συμφέροντα ευνοούν τις επιδοτήσεις, καθώς οι τελευταίες αυξάνουν τους όγκους των χημικών εισροών στον αγρό και τα χρησιμοποιούμενα μηχανήματα που αγοράζουν οι αγρότες. Μια ενδεχόμενη απελευθέρωση του εμπορίου

των αγροτικών προϊόντων και αντίστοιχη μείωση των επιδοτήσεων, δεδομένων των ανακατατάξεων των παραγωγικών διαδικασιών της αγροτροφικής αλυσίδας που ήδη αναλύσαμε, δεν θα απέβαινε σε βάρος τους. Ωστόσο, διαβλέποντας τις κοινωνικές αντιστάσεις που ορθώνονται σε αυτές τις αλλαγές, δεν έχουν ιδιαίτερο πρόβλημα να συνταχθούν με τους υποστηρικτές του συστήματος των επιδοτήσεων, έστω και προσωρινά. Αν και, όπως ισχυριζόταν υψηλό επιτελικό στέλεχος της κοινοτικής γραφειοκρατίας, σχολιάζοντας τις διαφωνίες στα πλαίσια της GATT, ουδέν μονιμότερο του προσωρινού: «Πήρε 40 χρόνια για να οικοδομηθεί το σύστημα προστατευτισμού της γεωργίας στην Κοινότητα. Θα χρειαστούν άλλα 40 χρόνια για να αποικοδομηθεί...».

Προς αβέβαιο μέλλον

Ούτως εχόντων των πραγμάτων, δύο είναι οι-σχετικές -βεβαιότητες που μπορούμε να διατυπώσουμε, όσον αφορά στο μέλλον της προταθείσης από την Κοινότητα αγροτικής μεταρρύθμισης. Η πρώτη έχει σχέση με τα κίνητρα, τα βαθύτερα αίτια, δομικής όπως είδαμε φύσεως, που την κινούν και τα οποία υπερβαίνουν τον ίδιο τον αγροτικό τομέα και τις προοπτικές του, αν και σαφώς λαμβάνουν υπ' όψιν και τις τελευταίες. Η δεύτερη βεβαιότητα έχει σχέση με τις διογκούμενες αντιδράσεις κατά την εφαρμογή της μεταρρύθμισης. Όσον αφορά στα κίνητρα, ενδεικτική είναι και η σημασία που απέδωσε στην αναθεώρηση της αγροτικής πολιτικής ο Ζακ Ντελόρ αμέσως μετά την ανάληψη των καθηκόντων του ως Προέδρου της Επιτροπής. Ο πολιτικός που πρώτος χρησιμοποίησε τη χρονολογία-στόχο 1992, στην εναρκτήρια ομιλία του στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο του Ιανουαρίου του 1985, έλαβε έκτοτε τρεις σημαντικές πρωτοβουλίες. Οι δύο τελευταίες ήταν, αφ' ενός, η Έκθεσή του για την Ευρωπαϊκή Νομισματική Ενοποίηση το 1989 και, αφ' ετέρου, το πακέτο της Κοινωνικής Πολιτικής που χειρίστηκε ως αρμόδια Επίτροπος η Βάσω Παπανδρέου και τόσες αντιδράσεις προκάλεσε από κύκλο κρατών, πρωτοστατούσης της Μ. Βρετανίας. Η πρώτη, όμως, και σημαντικότερη πρωτοβουλία αφορούσε το περίφημο πρώτο πακέτο Ντελόρ του 1987-88, ένα πρώτο μείζον ραντεβού πεντάχρονης διάρκειας προς ένα μεγεθυμένο κοινοτικό προϋπολογισμό, βασικό στοιχείο του οποίου ήταν οι μεταρρυθμίσεις της ΚΑΠ. Οι κατευθύνσεις που δόθηκαν, ασχέτως με τα τελικά επιτεύγματα, ήταν να αποφευχθούν οι διαρκείς διενέξεις σχετικά με τις εκρηκτικές διαστάσεις στο ύψος του προϋπολογισμού της ΚΑΠ και η χορήγηση οικονομικής βοήθειας (μιά επιχείρηση ανάλογη με εκείνη του Σχεδίου Μάρσαλ) για την περιφερειακή ανάπτυξη της Κοινότητας. Ήταν η πρώτη σοβαρή -και δαπανηρή- ένδειξη ότι το ορόσημο του 1992, για την Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση, δεν ήταν απλώς ένα προπαγανδιστικό εφεύρημα, μια συνέχεια της ανέξοδης φλυαρίας, τόσο πληκτικά επαναλαμβανόμενης από τις εξουσίες των ηγεμονικών πολιτικών δυνάμεων της Κοινότητας, μέχρι τότε.

Ούτε, από την άλλη, όπως επιπόλαια θεωρείται, η αναθεώρηση της ΚΑΠ είναι αποτέλεσμα της πίεσης, μέσω GATT, των Αμερικανών, όπως ελπίζουμε φάνηκε στην προηγηθείσα ανάλυση. Στην πραγματικότητα συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο,

όπως βεβαιώνεται και από τον Ανδρέα Κόρακα, ανώτατο στέλεχος της Διευθύνσεως Γεωργίας της Επιτροπής. Ισχυρίζεται ο κ. Κόρακας ότι η μεταρρύθμιση θα επηρεάσει τις διαπραγματεύσεις στη GATT, διευκολύνοντας τη διαπραγματευτική θέση της Κοινότητας. Ένα από τα κύρια αντικείμενα του Γύρου της Ουρουγουάης είναι η αμοιβαία μείωση της συνολικής στήριξης στη γεωργική παραγωγή. Επειδή στήριξη σημαίνει χρηματικές επιδοτήσεις επί επιδοτούμενες ποσότητες, με τις προτεινόμενες στη μεταρρύθμιση μειώσεις τιμών και την περιστολή των πλεονασμάτων, που εξυπηρετούν πρώτα απ' όλα εσωτερική ανάγκη της Κοινότητας, η τελευταία θα διανύσει σε σημαντικό βαθμό τις όποιες υποχρεώσεις προκύπτουν στα πλαίσια της GATT. Άλλωστε, τα σημεία τριβής με τους «αντιπάλους» της Κοινότητας, στις εν λόγω διαπραγματεύσεις, εντοπίζοντας και σε ορισμένα εμμέσως (καθώς αποσυνδέονται από μελλοντικές αυξήσεις της παραγωγής) προστατευτικά μέτρα της αναθεώρησης, όπως οι εισοδηματικές αντισταθμίσεις είτε στρεμματικές είτε κτηνοτροφικές πριμοδοτήσεις, αυτονότητος σημασίας για τους μικρούς παραγωγούς και τις ορεινές ή μειονεκτικές περιοχές της Κοινότητας. Επιπλέον, είναι γεγονός ότι ένα μέρος των σημερινών επιδοτήσεων που δίδονται από την μία και την άλλη πλευρά του Ατλαντικού-μην ξεχνάμε ότι η Κοινότητα είναι η πρώτη εισαγωγική και η δεύτερη εξαγωγική χώρα αγροτικών προϊόντων στον κόσμο, ενώ ακριβώς το αντίστροφο συμβαίνει με τις ΗΠΑ-απλώς αλληλοεξουδετερώνονται. Η αμοιβαία και ισορροπημένη κατάργησή τους θα είχε, σχεδόν, ουδέτερη επίπτωση. Συνεπώς, αντίστροφα από ό,τι πιστεύεται, βάση και αφετηρία για οποιαδήποτε συμφωνία στη GATT είναι η αναθεωρημένη ΚΑΠ.

Πιο σύνθετη είναι η προβληματική της δεύτερης βεβαιότητας περί των αναμενόμενων και, ήδη, διαπιστωμένων αντιδράσεων στην «καταδικασμένη» να επιτύχει κατά την άποψη μου, αναθεώρηση. Όπως σημείωνε ο ιστορικός Σπύρος Ασδραχάς (εφ. *Η Αυγή*, 27.9.1992) την επόμενη του ημιθανούς «ναι» της Γαλλίας στο Μάαστριχτ, η γεωγραφία του «όχι» συμπίπτει με τον πολιτικό χάρτη της Δεξιάς, με το χάρτη της αγροτικής Γαλλίας, αλλά και με τον αντίστοιχο της εργατικής, όπου υπήρχαν τα ισχυρά φρούρια της Αριστεράς, σοσιαλιστικής και κομμουνιστικής. Η πανωλεθρία των σοσιαλιστών στη Γαλλία, με την ταυτόχρονη, σχεδόν καταθλιπτική επικράτηση της Κεντροδεξιάς στις πρόσφατες εκλογές, έδειξε ότι εκείνο το «όχι» στο δημοψήφισμα του Μάαστριχτ έχει βαθύτερες ρίζες από τον προβληματισμό σχετικά με το μέλλον της Ευρώπης. Επιστρέφοντας στον Ασδραχά, προσυπογράφουμε το οξυδερκές του σχόλιο ότι ο χάρτης του «όχι» συμπίπτει με το χάρτη της αποβιομηχάνισης, με το χάρτη των αποδιαρθρωτικών επιπτώσεων του εκμοντερνισμού. Στον πολυμιγή κόσμο του «όχι» συναντώνται οι μεγαλύτερες ηλικίες, το χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο, τα χαμηλότερα εισοδήματα. Εκεί αναδύονται οι παλαιές φοβίες, όχι μόνο απέναντι στους άκληρους του Μαγκρέμπ, αλλά και απέναντι στον ηγεμόνα της Ευρώπης, τη Γερμανία. Πρόκειται, αλλιώς, για τη «βαθιά Γαλλία», ίσως για τις «βαθιές δυνάμεις» που, πάντως, δεν εκφράζουν αποκλειστικώς αδράνειας· εκφράζουν και αντιστάσεις. Το ζήτημα είναι αν αυτές οι αντιστάσεις εκφράζουν ή έστω αποτελούν το υπόστρωμα μιας άλλης, νέας πρότασης για το μέλλον. Ο υπογράφων δεν έχει πεισθεί γι' αυτό το θετικό ενδεχόμενο. Η περίπτωση της

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Εξέλιξη δαπανών εγγυήσεων τιμών, ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος και αγροτικού προϊόντος στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα 1975-1987

Δείκτες 1975 = 100

	Δαπάνες Γεωργίας	ΑΕΠ	Γεωργ. Παραγ.	Γεωργ. Προστιθ. Αξία	Γεωργ. Προστιθ. Αξία ανά ΜΕΕ ¹
1975	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1976	112,4	105,1	99,9	100,6	102,5
1977	126,4	107,9	104,0	96,3	95,1
1978	148,8	111,2	109,4	96,9	97,9
1979	166,3	115,1	113,5	93,1	96,3
1980	164,8	116,0	115,3	86,2	91,1
1981	146,8	116,7	115,7	86,8	94,0
1982	151,6	117,5	121,8	92,9	104,7
1983	182,2	119,1	121,4	87,4	98,8
1984	199,1	122,1	125,3	88,6	102,1
1985	207,4	125,1	124,4	82,7	97,2
1986	223,5	128,3	127,2	82,7	98,7
1987	264,0	131,3	126,5	77,5	94,9

ΜΕΕ = Μονάδα Ετήσιας Εργασίας (275 ημερομίσθια)

Πηγή: Eurostat - ΓΔΥΙ

αγροτικής μεταρρύθμισης δείχνει, στο βαθμό που μια μεμονωμένη πολιτική, έστω και της σημασίας της ΚΑΠ -πρώτης, ιστορικά, μεγάλης εμβέλειας πολιτικής της ΕΟΚ- μπορεί να δείξει ότι οι αδράνεις καθορίζουν τις αντιστάσεις. Και κάτι περισσότερο. Ότι δηλαδή, οι στερούμενες πρότασης και πολιτικής άρθρωσης αντιστάσεις γίνονται το όχημα-φορέας των συμφερόντων που καταστατικά και ιστορικά, τουλάχιστον, βρίσκονται στην άλλη όχθη, είτε αυτή την πεις ταξική είτε, σε τόσο σύνθετες καταστάσεις, απλώς κοινωνική. Μόνο να δει κανείς, έτσι για παράδειγμα, ποιοι είναι έτοιμοι να επωφεληθούν από τα φιλοπεριβαλλοντικά, διαρθρωτικά, θεωρητικώς προοδευτικά μέτρα-πριμ της νέας ΚΑΠ, θα διαπιστώσει ότι αυτοί δεν είναι άλλοι από τους ήδη ωφελημένους, από την παλαιά ΚΑΠ, μεγαλοπαραγωγούς και τις συνεχνιακές τους συσπειρώσεις. Ως προς αυτό το σημείο, οι αργόσυρτες, αμήχανες, αναβλητικές και, όχι σπάνια, αντιφατικές διαδικασίες του γραφειοκρατικού τέρατος των Βρυξελλών, σε συνδυασμό με τις κρυφές ή φανερές ιδιοτέλειες των κρατών-μελών που εξυπηρετεί, δεν εμπνέουν ιδιαίτερα αισθήματα ασφαλείας και αισιοδοξίας για τους αδύνατους και επισφαλείς κάθε ματαβατικής περιόδου, όπως είναι αυτή που,

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Δημοσιονομικές Προοπτικές της Επιτροπής Ε.Κ.

ΔΑΠΑΝΕΣ	1987	1992	1997
I. Κοινή Αγροτική Πολιτική	32.7	35.3	39.5
II. Διαρθρωτικές Δράσεις και Ταμείο Συνοχής	9.1	18.6	29.3
III. Εσωτερικές Πολιτικές (πλην διαρθρωτικών δράσεων)	1.9	4.0	6.9
IV. Εξωτερικές Πολιτικές	1.4	3.6	6.3
V. Διοικητικές Δαπάνες	5.9	4.0	4.0
VI. Αποθεματικά	0.0	1.0	1.4
Σύνολο	51.0	66.5	87.5
Αναγκαίες Πιστώσεις Πληρωμών σε % του ΑΕΠ	1.05%	1.15%	1.345
Ανώτατο όριο των ιδίων πόρων σε ποσοστό % του ΑΕΠ		1.20%	1.37%

Πηγή: Επιτροπή ΕΚ. (1992) COM (92), 11 Φεβρ. 1992, σελ. 41.

Σημ.: Υπόθεση μέσης ετήσιας αύξησης 2,5% για το ΑΕΠ στην περίοδο 1992-1997.

αναμφισβητήτως, διανύουμε. Με πιο κομψό τρόπο ένας άλλος ιστορικός, ο Βασίλης Παναγιωτόπουλος, στο ίδιο φύλλο της προαναφερθείσας εφημερίδας, διαπιστώνει ότι βρισκόμαστε μπροστά σε ένα φαινόμενο αναντιστοιχίας δύο βηματισμών. Εκείνου, της «μικρής διάρκειας», των ευρωκρατών και του άλλου, της «μέσης διάρκειας», των εθνικών κοινωνιών, καθώς δεν υπάρχουν γρήγορα μονοπάτια για την κουλτούρα. Ένας ευρωπαϊστής και εκσυγχρονιστής δεν μπορεί να αντιμετωπίζει τα περιγραφόμενα προβλήματα παρά από την οπτική του κριτικού λόγου και της συστοιχούμενης κοινωνικής του δυναμικής, των ακόμα ανυπάρχτων, που θα έδιναν νέα πνοή και πολιτική ισχύ στις ελπίδες του. Αλλά... το μέλλον διαρκεί πολύ, όπως θα έγραφε και ένας μεγάλος εκλιπών αυτής που κάποτε οι αντίπαλοί της αισθάνονταν σαν Αριστερά.

ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Potter, C. κ.ά. (1991), «*The Diversion of Land. Conservation in a period of farming contraction*». Routledge.
2. Goodman, D και M. Redclift (1991), «*Refashioning Nature. Food Ecology and Culture*». Routledge.
3. Carr, E. (1992) A Survey of Agriculture, «*The Economist*», 12 December 1992.
4. Ross, G. (1992), Confronting the New Europe, «*New Left Review*», 191.
5. CEC (1988), «*A Future for Rural Society*» COM (88) 501, Commission of European Communities, Brussels.
6. Μαραβέγιας, Ν. (1992), «*Η διαδικασία της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης και η Ελληνική Γεωργία στη Δεκαετία του '90*». Παπαζήσης.
7. Μέργος, Γ.Ι. (1992), Ο Ελληνικός Αγροτικός Τομέας στη Νέα Ευρωπαϊκή και Κοινοτική Προο-

πτική: Τάσεις και Επιλογές Πολιτικής. Συμπόσιο του ΓΕΩ.Τ.Ε.Ε. «Η Αναθεώρηση της Κ.Α.Π. και η Ελληνική Γεωργία». Αθήνα 28-29 Μαΐου 1992.

8. Κόρακας, Α. (1992), Εισήγηση στο Συμπόσιο του ΓΕΩ.Τ.Ε.Ε., ό.π.

9. Μπουρδάρας, Δ. (1991), Η Αναθεώρηση της ΚΑΠ και η Ελληνική Κτηνοτροφία, «Σύγχρονη Κτηνοτροφία», 6.

10. Λουλούδης, Α. (1991), Η ΚΑΠ «ανακαλύπτει» την ύπαιθρο. Ερμηνεία και συμπεράσματα για την Ελληνική Γεωργία. «Επιθεώρηση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων», 10-11.

11. Λατίφης, Κ. και Α. Παπαγιαννίδης (1992), Πιθανές επιπτώσεις στην Ελληνική γεωργία και οικονομία από την αναθεώρηση της ΚΑΠ. Στρογγυλή Τράπεζα με καθηγητές Α.Ε.Ι. «Οικονομικός Ταχυδρόμος», 10-17-24.9.1992.

12. Παναγιωτόπουλος, Β. (1993), Για μια Ευρώπη των 12 ταχυτήτων. Το Εθνικό κράτος στην κρίσιμη διαδικασία της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης. «Η Καθημερινή» 21 και 22 Ιανουαρίου 1993.



Φρανς Χαλς: Η μάγισσα του Χάρλεμ (Malle Babbe). Βερολίνο, Κρατικό Μουσείο.